

SOCIETĂȚI ȘI AȘEZĂMINTE PENTRU RIDICAREA OPERELOR COMEMORATIVE DE RĂZBOI

Lt. col. dr. NICULAE NICULAE

În decursul timpului, cei întorși din bătălie au cinstit memoria camarazilor lor căzuți în focul luptelor, prin ridicarea de monumente. Au existat chiar societăți, asociații și așezăminte care au avut ca preocupare majoră cultivarea cultului eroilor prin ridicarea de opere comemorative de război.

Încă în luna februarie 1871 a luat ființă *Comisia monumentelor naționale*¹, care își va schimba denumirea în anii următori în: *Comisia de conservare a monumentelor naționale* (1881)²; *Comisia monumentelor publice* (1892)³; *Comisia monumentelor istorice* (1913)⁴; *Comisia superioară a monumentelor publice* (1930)⁵.

Comisiile existente pînă în anul 1919 își propuneau să vegheze la nealterarea și conservarea monumentelor naționale, în care erau incluse: bisericile, mănăstirile, stațiunile și așezările preistorice, imobilele și obiectele vechi care prezentau un interes istoric sau artistic.

La 27 februarie 1930, prin decizia ministerială nr. 30.544 a luat ființă, așa cum am arătat mai înainte, Comisia superioară a monumentelor publice. Pentru prima dată se fixează unui asemenea organ atribuții de a aviza „.../ din punct de vedere estetic asupra proiectelor sau monumentelor comemorative, statuilor, fîntînilor și oricăror lucrări de artă plastică ce se execută de către autoritățile statului, județelor, comunelor, sau de instituțiile depinzînd de stat, precum și cele ce se execută de către particulari sau comitete, dacă au un caracter public sau sînt de interes național”⁶. Dar, așa după cum se vede, nici această instituție nu-și propunea să ridice opere comemorative de război.

Din documentele și literatura vremii rezultă că, pînă la primul război mondial, monumentele prin care s-a eternizat memoria celor căzuți pe cîmpul de luptă au fost rodul inițiativei unor persoane particulare, sau al unor organizații obștești locale constituite ad-hoc. În cuvîntarea rostită cu prilejul dezvelirii monumentului maiorului Giurescu, în orașul Cimpulung Muscel, în anul 1898, generalul Al. Candiano-Popescu, eroul de la Grivița din 1877, spunea că cinste se cuvine „.../ inimilor generoase care, vîzînd că trec zecimi de ani de la războiul neatîrnării și nu se sfîntește prin nimic vîdit memoria bravilor, s-au armat cu o patriotică stăruință și le-au ridicat modeste monumente.

*Așa s-a făcut deunăzi în județele Prahova, Piatra; așa se face acum în Muscel”*⁷.

După participarea României la primul război mondial, nevoia educării maselor largi în spiritul eroismului, al dragostei față de glia strămoșească, impunea cu necesitate existența unei organizații la nivel național, specializată, care să se îngrijească de conservarea și construirea de opere comemorative de război. În expunerea de motive prezentată de ministrul de război, generalul de corp de armată Artur Văitoianu, care a însoțit proiectul de lege, se motiva astfel necesitatea unei asemenea organizații: „una dintre cele mai însemnate datorii, ce ni le impune timpul actual este îngrijirea mormintelor celor căzuți în război, morminte atît de prețioase neamului nostru. În multe localități, inițiativa privată a făcut pași măreți. Preoți, învățători, fruntașii satelor, proprietari, intelectuali, bogați și săraci se adună, se consfătuiesc și iau hotărîrea pentru construirea mormintelor sfinte. Considerînd că această operă de recunoștință are un înalt rol educativ pentru generația actuală și cea viitoare și pentru a veni în ajutor inițiativei private, pentru a o completa, în fine pentru a înfrumuseța aceste morminte ce se găsesc răspîndite în teritoriul României mari și a lumii întregi, am hotărîrea de a înființa [.../ Societatea Mormintele eroilor căzuți în război”⁸.

Așadar, prima organizație la nivel național, care își propunea să cinstească memoria celor căzuți în luptele duse în anii 1916—1918, prin construirea de opere comemorative de război, a luat ființă la 12 septembrie 1919, în baza legii asupra regimului mormintelor și operelor comemorative de război, sancționată prin Decretul nr. 4106, sub denumirea de *Societatea Mormintele eroilor căzuți în război*⁹.

În articolul 3 din *Statutul societății* se arăta că scopul ei era: „de a descoperi locul unde există mormintele celor căzuți pentru patrie; de a aduce acestor morminte îmbunătățirile necesare ca: ziduri împrejmuitoare, cruci, pietre funerare, monumente, mauzoleuri, împodobiri cu plantațiuni de arbori vii, garduri, cruci, troițe, capele etc.; de a îngriji ca ziua comemorării eroilor să fie serbată cu mare fast religios, școlar, național și militar”¹⁰. Societatea era

¹ „Monitorul oficial” al României, nr. 27, 6/18 februarie 1871, p. 142.

² Ibidem, nr. 189, 24 noiembrie / 6 decembrie 1881, p. 6012—6013.

³ Ibidem, nr. 115 din 24 august / 6 septembrie 1907, p. 4410.

⁴ „Monitorul oficial”, nr. 21, din 29 aprilie / 11 mai 1913 p. 884—885.

⁵ Ibidem, partea 1, nr. 92 din 5 martie 1930, p. 1758.

⁶ Ibidem.

⁷ Candiano-Popescu, *Cuvîntări ostășești*, București, 1901, p. 17. Cf. și p. 8—9; „România eroică”, nr. 2/1927; Biblioteca Muzeului militar central (în continuare sursa va fi citată cu sigla „B.M.M.C.”) — fond Cultul eroilor, dosar nr. 431, p. 5, 92, 455.

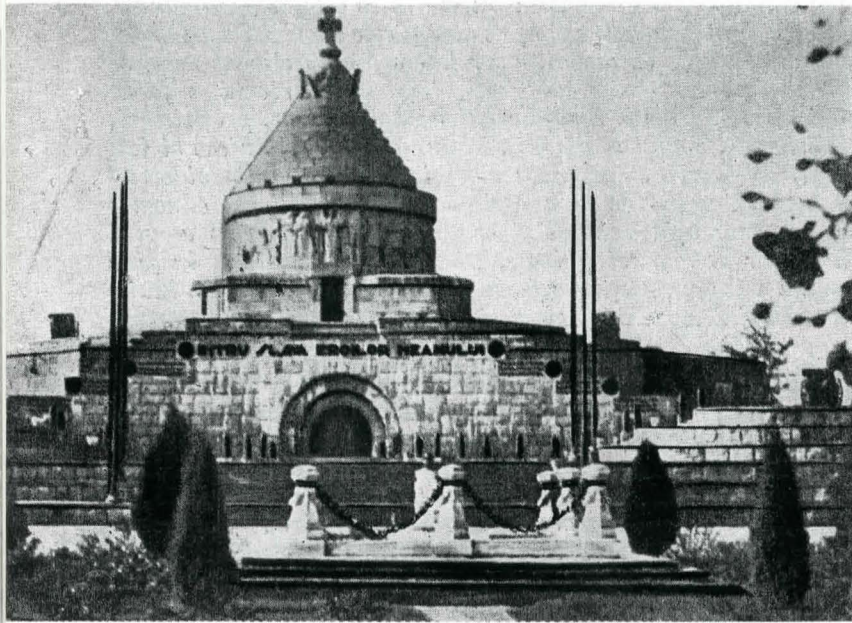
⁸ „Monitorul oficial”, nr. 123 din 19 septembrie 1919, p. 7042.

⁹ Ibidem, p. 7041

¹⁰ Ibidem, p. 7042.

1. Monumentul eroilor militari — București
2. Mausoleul eroilor — Mărășești, jud. Vrancea

persoană juridică, avînd următoarele organe de conducere : un comitet central la București, comitete regionale în toate orașele reședință ale corpurilor de armată ale căror președinți erau comandanții corpurilor de armată ; comitete județene și comunale¹¹. Din Comitetul central făceau parte toți miniștrii țării, secretari și directori generali din Ministerul de Război, profesori universitari. În comitetele regionale, județene și comunale intrau notabilitățile locale, civile și militare¹². Fiecare comitet era independent și eligibil, avînd fonduri proprii. În timp de pace societatea era condusă de Comitetul central, avînd în frunte un președinte, care de regulă era patriarhul țării, iar ca director

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, p. 7043.

general și subdirector un general și respectiv un ofițer superior. În timp de campanie societatea trecea la dispoziția Ministerului de Război.

Membrii societății se subîmpărțeau în patru categorii : 1. membrii fondatori, care depuneau la început și pentru totdeauna suma de 500 lei ; 2. membrii donatori, care făceau o donație de cel puțin 1000 lei ; 3. membrii activi primiți pe parcurs și care plăteau anual o cotizație de cel puțin 24 lei ; 4. membrii activi de drept în care intrau familiile celor căzuți în război (părinți, soții, copii). Cotizația pentru aceștia era benevolă¹³.

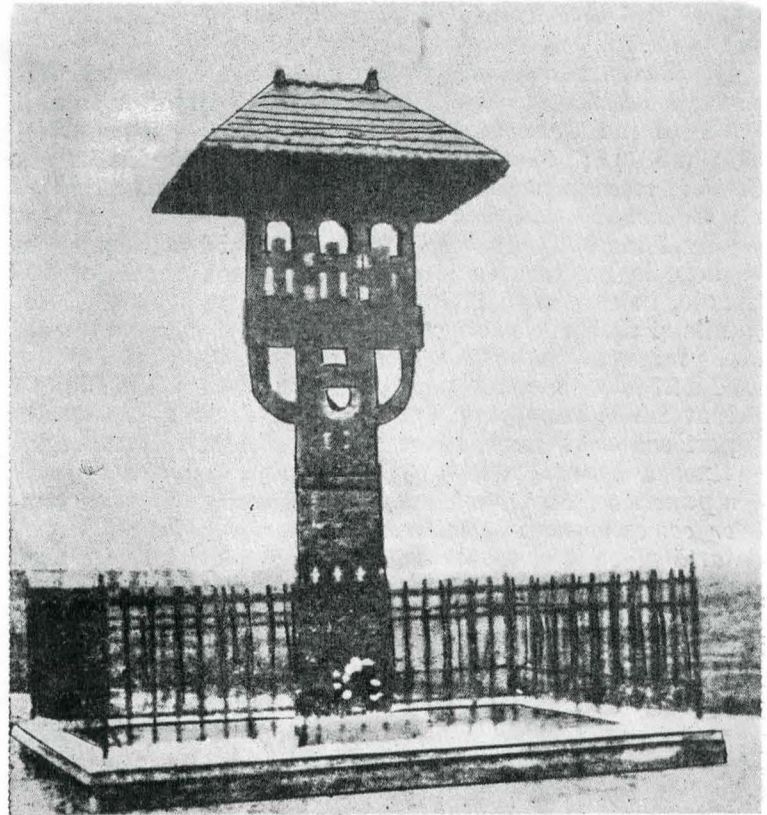
Fondurile societății se constituiau din subvenții date de stat, donații și legate, cotizații, beneficii realizate din serbări, spectacole teatrale și cinematografice, concerte etc.

Pusă sub auspiciile statului și avînd în organele de conducere personalități marcante ale vieții politice și militare românești, societatea a desfășurat o intensă activitate și s-a dezvoltat neîncetat, reușind să înlăptuiască opera de organizare și îngrijire a celor aproape 400 000 de morminte de eroi răspîndite pe tot cuprinsul țării.

Pe măsura trecerii timpului și a acumulării de experiență, s-au adoptat noi legi menite să organizeze mai bine activitatea de cinstire a memoriei eroilor neamului.

La 14 octombrie 1926 a luat ființă *Asociația Cultul Patriei*, recunoscută ca persoană morală, de către Tribunalul Ilfov, la 2 decembrie același an. Asociația își propunea ca scop să dezvolte pe toate căile spiritul patriotic „.../ în toate straturile neamului nostru /.../”¹⁴, și „.../ de a întreține cît mai aprinsă și cu multă judecată flacăra patrio-

3. În amintirea eroilor — Comuna Orlat, jud. Sibiu

tismului”¹⁵ ; „să încurajeze inițiativele particulare de a înlăptui opere naționale”¹⁶.

Activitatea asociației era condusă de un comitet central de acțiune și un comitet central de directive, alese pe șapte ani de adunările generale, avînd în frunte un președinte. În capitalele de județ era cîte o secție, iar în comune filiale ale acestora¹⁷. În cadrul asociației erau membrii fondatori, membrii de onoare, membrii activi și membrii aderenți. Membrii fondatori erau socotiți cei care

¹³ Ibidem, p. 7042.

¹⁴ „Lămuriri asupra Asociației Cultul Patriei”, București, 1927, p. 7.

¹⁵ Ibidem, p. 8.

¹⁶ Ibidem, p. 10.

¹⁷ Ibidem, p. 9—10.

4. Monument ridicat în memoria celor căzuți în 1916—1918 — **Techirghiol** — jud. Constanța

au fost de la înființarea asociației, în număr de 121, dintre care : 41 generali și ofițeri superiori și inferiori, activi și de rezervă, între ei fiind cunoscuții generali C. Dragu, G. Jiti-anu, I. Manolescu, N. Petala; 18 profesori și profesori universitari, printre ei profesorii universitari D. Gusti, C. Rădulescu-Motru, dr. Gh. Marinescu; 18 înalți funcționari de stat; 9 doctori umani și veterinari; 14 avocați; 7 ziariști, între care C. Bacalbașa; 4 ingineri; 2 artiști plastici; 2 industriași; 1 arhitect; 1 preot profesor universitar; 2 judecători și 2 proprietari¹⁸. Membrii de onoare erau aleși de Comitetul central și recomandați adunărilor generale, din rindurile celor care „*au făcut bine neamului românesc*”¹⁹. Membrii activi erau socotiți cei care erau înscriși în asociație și se angajau să propage cultul patriei, iar membrii aderenți, „*.../ toți bunii români care își spun dorința să facă parte din Asociația Cultul Patriei*”²⁰.

Această asociație a funcționat paralel cu alte societăți. La 31 mai 1927, prin Decretul nr. 1699, s-a promulgat *Legea asupra regimului mormintelor de război din România*²¹. Odată cu această lege s-a schimbat și denumirea societății *Mormintele eroilor căzuți în război*, în *Societatea Cultul eroilor*²². Scopul, organizarea, funcționarea și administrarea societății au rămas cele stabilite prin Decretul-Lege nr. 4106 din 12 septembrie 1919, cu modificările aduse prin înaltele Decrete nr. 5833 din 1923 și nr. 2691 din 1925²³.

Pentru cinstirea eroilor căzuți în războiul din 1916—1918 și comemorarea glorioaselor acte de eroism național, *Legea din 31 mai 1927* prevedea construirea de „*.../ monumente și plăci comemorative în toate localitățile din țară, stimulându-se în special în acest scop inițiativa particulară*”²⁴. Finanțarea societății se realiza prin: o subvenție anuală de 6 milioane lei, quantum la care se fixa dreptul de participare al societății asupra încasărilor ce i se

¹⁸ Ibidem, p. 31—35.

¹⁹ Ibidem, p. 9.

²⁰ Ibidem.

²¹ „B.M.M.C.”, fond Cultul eroilor, dosar nr. 431 f. 12. Cf. și „Monitorul oficial”, nr. 119 din 2 iunie 1927, p. 7518.

²² „Monitorul oficial”, nr. 119, din 2 iunie 1927, p. 7518.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, p. 7517.

cuveneau din timbrul de asistență socială; o cotă de 2 la sută din totalul încasărilor asupra impozitului pe spectacole; din scutirile de orice taxă și impozite către stat, județe și comune²⁵.

În perioada 1919—1940, ca urmare a activității desfășurate de societățile *Mormintele eroilor căzuți în război* și *Cultul eroilor* și de *Asociația Cultul Patriei*, toată suflarea românească a vibrat cu emoție și a îmbrățișat, cu gândul sau cu fapta, opera măreață de cinstire a eroilor neamului. Așa cum se apreciază în literatura istorică a vremii, a fost epoca tuturor inițiativelor care au depășit orice cadru de organizații permanente, iar mijloacele materiale ce se ofereau erau de-a dreptul impresionante. Întreaga națiune

5. În memoria eroilor prahoveni — **Urlați**, jud. Prahova

6. Monumentul eroilor din comuna **Peșteana de Jos**, jud. Gorj

română era angajată în cinstirea și comemorarea eroilor săi.

Documentele vremii atestă că fiecare comună, fiecare oraș și fiecare județ aveau prevăzut în bugetul anual o

²⁵ Ibidem, p. 7518.

anumită sumă pentru lucrări destinate operelor comemorative de război. La aceste sume sa adăugau cele strinse din vânzarea unor cărți. Pe contracoperta cărții lui G. Lungulescu intitulată *Eroismul românesc în istoria omenirii* scria : „se vinde în folosul strîngerii fondurilor necesare pentru ridicarea monumentelor de eroi”²⁶.

După aproape 13 ani de existență, societatea *Cultul eroilor* se desființează. Măsura luată de organele de stat se baza pe faptul că „societatea *Cultul eroilor* era organizată pe bază de comitete, organe de drept și electivă, cu largă participare la vot a maselor populare”²⁷. În expunerea de motive la Legea asupra mormintelor și operelor comemorative de război din 27 iulie 1940 se aprecia că Societatea *Cultul eroilor* „s-a dovedit cu totul defectuoasă și chiar periculoasă”²⁸.

Prin legea citată mai sus, promulgată prin Decretul nr. 2533 din 27 iulie 1940, a luat ființă *Așezămîntul național regina Maria pentru cultul eroilor*²⁹. Așezămîntul își propunea ca scop îngrijirea mormintelor și monumentelor de război, precum și comemorarea eroilor căzuți în timpul campaniilor.

Prin articolul 4 din Legea citată se stabilea, pentru prima dată, că „sînt considerate ca opere comemorative de război: edificiile, monumentele, plăcile comemorative, cît și orice fel de construcțiuni sau lucrări, naționale sau străine, înfăptuite sau ce se vor înfăptui pentru comemorarea eroilor căzuți în război, a unor fapte de eroism sau în legătură cu gloriificarea eroismului românesc din toate timpurile”³⁰.

Toate mormintele și operele comemorative de război erau considerate ca monumente publice și ocrotite prin lege³¹. În acest sens, Legea din 27 iulie 1940 preciza că, „opera de îngrijire, înfrumusețare și păstrare a mormintelor și operelor comemorative de război are caracter perpetuum”³².

Așezămîntul național regina Maria pentru cultul eroilor era persoană juridică de drept public și instituție autonomă, condusă de un director general, de regulă un general activ, care lucra după directivele Consiliului Superior de Îndrumare și Control.

În afară de societățile enumerate mai sus, care, prin excelență, au fost conduse de generali și ofițeri superiori și au lucrat sub îndrumarea nemijlocită a Ministerului de Război, și respectiv a Ministerului Apărării Naționale, au existat și alte organizații care și-au adus contribuția la cinstirea memoriei eroilor națiunii române. Între acestea se numără : *Astra*, *Tinerimea română*, *Liga culturală*, *Casele naționale*, *Ateneele populare*, *Societatea națională de cruce roșie a României etc*³³. Societățile, asociațiile și așezămintele, care au existat în România începînd din anul 1919 și pînă în 1948, cînd *Așezămîntul național regina Maria pentru cultul eroilor* a fost desființat, au ridicat multe monumente, au întocmit și sculptat un șir de troițe și pietre funerare care au fost așezate la căpătiul vitejilor, adesea fără nume, îngropați în morminte comune pe locurile unde s-au dus luptele cele mai aprige. Cine trece de-a lungul și de-a latul țării noastre va vedea aproape în fiecare sat, în fiecare comună și oraș, sau chiar pe cîmp troițe, statui, obeliscuri, plăci comemorative, pietre funerare, simple îngrămădiri de bolovani mari de piatră — pe care au fost înscrustate numele celor morți —, cruci albe— așezate în curtea unor biserici, în total peste 2 000 de monumente³⁴, ridicate în semn de cinstire a memoriei celor peste 800 000 de oameni³⁵ căzuți pe cîmpurile de onoare în anii 1916—1918, pentru înfăptuirea idealului unității noastre naționale.

²⁶ G. Lungulescu, *Eroismul românesc în istoria omenirii*, București, 1925, contracoperta.

²⁷ *Legea asupra mormintelor și operelor comemorative de război din 27 iulie 1940*, p. 5.

²⁸ Ibidem

²⁹ „Monitorul oficial”, nr. 176, din 1 august 1940, p. 3929.

³⁰ Ibidem, p. 3928.

³¹ Cf. proiectele, legile și deciziile ministeriale publicate în „Monitorul oficial”, nr. 27/1871; 189/1881; 187/1892; 115/1907; 21/1913; 82/1919; 52/1930; 123/1936; 176/1940.

³² „Monitorul oficial”, nr. 176 din 1 august 1940, p. 3928

³³ „Patrie și neam”, București, 1928, p. 58.

³⁴ Cf. Florian Tucă, *In memoriam*, Editura militară, 1971, p. 8.

³⁵ Cf. Căpitan Slătineanu Al. Sever, *Cultura eroilor. Un panteon național la Mărășești*, Ediția a II-a, f. a., p. 5.

Din cele peste 2 000 de monumente ridicate în perioada interbelică, se detașează, după părerea noastră, prin stilul arhitectonic și execuția artistică : *Monumentul eroilor infanteriei*, *Monumentul eroilor aerului*, *Monumentul armeei geniuului (Statuia Leu)*, *Monumentul corpului sanitar*, *Monumentul cadrelor didactice ș. a.*, ca și *mausoleele de la Mărășești*, *Medgidia*, *Odorhei*, *Galăț*, *Giurgiu etc.*

În expunerea de motive la Legea din 27 iulie 1940 se aprecia în mod elogios contribuția armatei și a maselor populare la construirea operelor comemorative de război : „ca un pios omagiu adus camarazilor căzuți, armata a fost cea dintîi care a adus tot prinoselele și muncă la înfăptuirea înaltelor îndatoriri”³⁶. . . / „Nu mai puțin însemnat a fost ajutorul material de care s-a bucurat instituția din partea marilor mase ale poporului, toți călînd a sprijini această operă de recunoștință națională și suprem interes obștesc”³⁷.

În același timp, prin grija Ministerului Apărării Naționale și cu concursul întregii națiuni române, au fost ridicate multe opere comemorative de război în străinătate, acolo unde au căzut în luptă militari români : *Belgia*, *Italia*, *Iugoslavia*, *Franța*, *Germania*.

Multe din monumentele construite în perioada interbelică sînt simple, lipsite de rafinament artistic, dar, așa cum spune unul din scriitorii militari contemporani, „fiecare din ele întruchipează dăruirea celor care nu și-au preocupat nici singele, nici viața”³⁸ pentru apărarea pămîntului strămoșesc.

Măsura luată de conducerea superioară de partid și de stat, prin *Decretul nr. 117 din 23 octombrie 1975, privitor la mormintele și operele comemorative de război*³⁹ este menită a innoda firul unei tradiții străbune cu puternice rezonanțe în inimile neamului nostru și a reazeza pe noi baze metodologice și științifice vasta activitate de educare a poporului român în spiritul dragostei față de patrie, cultivarea în rîndurile generațiilor tinere a respectului față de înaintași, care au luptat și s-au jertfit în luptă pentru apărarea independenței, suveranității și integrității statului național român.

Mesajul educativ al măsurilor stabilite rezultă cu pregnanță atît din expunerea de motive, cît și din cuprinsul decretului. „Cinstirea memoriei celor care și-au jertfit viața în lupta pentru libertatea și independența patriei — se arată în expunerea de motive —, precum și pentru apărarea cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii, constituie una din tradițiile scumpe ale poporului român și, totodată, un mijloc important pentru educarea patriotică a maselor”⁴⁰.

Ridicarea de opere comemorative de război și evocarea faptelor de vitejie și eroism ale înaintașilor constituie laturi esențiale ale activității educative desfășurate la nivel național. În articolul 1 din decret se face precizarea expresă că, „îngrijirea, păstrarea și cinstirea mormintelor și operelor comemorative de război constituie o îndatorire de onoare a tuturor cetățenilor Republicii Socialiste România”⁴¹.

Pentru comemorarea pe plan național a celor căzuți eroic în timpul războaielor și în luptele purtate pentru libertatea și independența poporului român, începînd din 1975 ziua de 9 mai a fost declarată Ziua independenței de stat și Ziua eroilor.

Comemorarea celor căzuți pentru libertatea și independența patriei se va face și cu prilejul altor sărbători naționale ale poporului român⁴². Așadar Decretul nr. 117 din 23 octombrie 1975 realizează o îmbinare între tradiție și actualitate, conferind activității educaționale noi atribute pe linia dezvoltării, în rîndurile maselor largi populare, a dragostei față de patrie, față de trecutul glorios, față de prezentul ei socialist, în spiritul eroismului pentru apărarea gliei străbune.

³⁶ Legea asupra mormintelor și operelor comemorative de război din 27 iulie 1940, p. 3.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Florian Tucă, *op. cit.*, p. 8.

³⁹ „Buletinul oficial al Republicii Socialiste România”, anul XI, nr. 111, partea I, din 30 octombrie 1975, p. 1—4.

⁴⁰ Ibidem, p. 1.

⁴¹ Ibidem.